

TEKSTİL BASKI VE BOYAMACILIĞINA BAĞLI EL SANATLARININ BASKI TARİHİNDEKİ YERİ

Dr. Öğr. Üyesi S. Çiğdem KOÇAK₁

ÖZET

Estetik arzusu ile var olan insanoğlu her zaman renk ve süs heveslerini gidermek istemiştir ve doğadan etkilenmiştir. Doğa, değişik seslerden oluşan bir renk korosuna benzer ve renk içinde yaşar. Kumaş baskı ve boyamacılığı, doğadaki renklerin ve dokuların sırrını taklit etme gayretine dayanmaktadır. İnsanoğlunun beğenilme, statü, tüketim arzusu, tekstil baskı ve boyama sektörünü bugünlere getirmiştir. Antik dönemden günümüze boyama ve baskı el sanatları, tarihi süreç içerisinde önemini koruyarak, sanayi devrimi ile beraber baskı teknolojisinin hızla gelişmesine çok büyük katkı sağlamıştır. Bu çalışmada; geçmişten günümüze el sanatlarının, gelişim ve dönüşüme ilham kaynağı olduğu ve günümüz tekstil yüzey çalışmalarında da etkin olabildiği uygulamalarla anlatılmıştır. Batik, ebru, nişastalı baskı, yazma baskı ve baskı şablonu (stencil) teknikleri ile kumaş süslemeleri yapılmış ve özgün çalışmalar elde edilmiştir. Yaratıcı ve yenilikçi el sanatları uygulamaları geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemsenmeli, tekstil baskı tasarım ve teknoloji üretimine kaynak olabilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Tekstil Baskı Tarihi, Tekstil El Sanatları, Baskı Tasarımı, Teknoloji

THE PLACE OF HANDICRAFTS RELATED TO TEXTILE PRINTING AND DYEING IN THE HISTORY OF PRINTING

ABSTRACT

Being present with aesthetic desire, human beings have always wanted to satisfy their enthusiasm for color and decoration and were influenced by nature. Nature resembles a color choir consisting of different sounds and lives in color. Fabric printing and dyeing is based on the effort to imitate the secret of colors and textures in nature. It has brought the appreciation, status, consumption desire, textile printing and dyeing sector of humankind upto this day. Dyeing and printing handicrafts from ancient times to the present day have maintained their importance in the historical process and have contributed greatly to the rapid development of printing technology with the industrial revolution. In this study; It has been explained with the applications that handicrafts from past to present are the inspiration for development and transformation and can be effective in today's textile surface studies. Fabric decorations were made with batik, marbling, starchy printing, wooden block printing and stencil printing techniques and original works were obtained. Creative and innovative handicraft applications should be considered today as they were in the past, and should be a source for textile printing design and technology production.

Keywords: Textile Printing History, Textile Crafts, Printing Design, Technology

---

₁ Uşak Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda Tasarımı Bölümü, cigdem.kocak@usak.edu.tr

GİRİŞ

Dokunan kumaşların boyanması isteği İÖ 5000'lerde ortaya çıkmış ve büyük olasılıkla bu amaçla çeşitli pigmentler denenmiştir. Elyaf yüzeyine mekanik olarak tutunan boya pigmentleri sürtme ve yıkama ile kolaylıkla çıktığından başarılı olunamamıştır. Başlangıçta renkli çiçeklerden su ile ekstrakte edilen boyar maddeler ile liflerin boyandığı düşünülmektedir. Ancak bu tip doğrudan boyar maddelerin yıkamaya ve gün ışığına karşı dayanıksız olduğu gözlemlenmiştir. Sonrasında, suda çözünebilir metal tuzları vasıtası ile boyar madde renklerini tekstil liflerine sabitleme işlemi olan mordanlama bir rastlantı sonucu keşfedilmiştir. Mordanlamanın İÖ 2000 dolaylarında Hindistan'da ortaya çıktığı sanılmaktadır (Dölen, 1992). Boyamacılıkta kullanılan yöntemlerden en basiti renkli topraklarla olmuştur. Toprak toz haline getirildikten sonra ıslatılarak tespit edici bir madde ile karıştırılmış ve kullanılmıştır. İnsan yüzleri, maskeler ve topraktan yapılmış kaplar ilk defa bu boyar maddeler kullanılarak süslenmiştir. Renkli topraklarla yapılan boyamalar kolayca çıkmakta idi. Bu nedenle kumaşların boyanmasında kumaşın bütün liflerine nüfuz eden bir maddeyi kullanmak gerekmekteydi. Sayısız denemelerden sonra bitki ve hayvanlardaki boyar maddeler keşfedilmiştir. Doğal boyar maddelerden yaygın olarak kullanılan ve bilinen en eskilerden kısaca bahsederek; purpur denilen deniz kabuklusu ile başlayabiliriz. Bu deniz kabuklusunun rengi koyu kırmızı veya mavimsi kırmızıdan çeşitli tonlara kadar değişmekteydi. Güzel ve parlak bir renk elde edilmek istendiği zaman, yün kireçli suda ıslatılmakta ve daha sonra kalevi bir madde ile yıkanmaktaydı. Purpur rengi ile eskiden yalnız rahip ve kralların elbiseleri boyanırdı. Karmen kırmızısı da yine en çok bilinen hayvansal kökenli doğal boyar maddelerdendi. Orta Amerika'yı istila eden İspanyollar, Asteklilerin Karmen kırmızısı ile boyanmış kumaşlarını görmüşlerdi. Bu kumaşlar kaktüslerin üzerinde yetişen kırmızı adı verilen böcekler ile boyanmaktaydı. Bitkisel kaynaklı en fazla bilinen boyar maddelerin başında ise kızıl kök gelirdi. Bu bitki kökü kurutularak ve kaynatılarak boyar madde elde edilmekteydi. Kızıl kök ile elde edilen boyar maddenin en güzel ve en meşhuru Türk kırmızısıydı. Öncelikle Bursa'da daha sonra Edirne ve Yunanistan'da bu boyamacılık uzun zaman devam etmişti. Bu teknik ile boyanan kumaşlar güneş ve havanın etkisinden ve asitten zarar görmemekteydi (Özbel, 1945). Yine bitkisel kaynaklı olarak mavi renk elde edilebilen Latince adı indigofera (indigo) olan bitki Hindistan'da yetişmekte ve çok rağbet görmekte idi. Bu tropik bitkiden lacivert renkten en açık mavi tonlarına kadar geniş renk yelpazesine sahip, parlak mavi tonları elde edilmekteydi. İndigo boyar maddesi, parlak renk kalitesi sebebiyle, farklı coğrafyalarda oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. Bitkisel kökenli indigo boyama; Akdeniz Havzası, Afrika, Uzak Doğu, Çin, Malezya, Hindistan, Bangladeş, Endonezya, Java ve Takım Adalar hatta Peru, Güney Amerika gibi çok geniş bir coğrafyada yüzyıllar boyunca geleneksel olarak uygulanmıştır (Ercivan, 2018). Doğal boyamacılıkta kullanılmış olan hayvansal ve bitkisel boyar maddeler 19. yüzyılın sonlarında sentetik boyar maddelerin sentezleri ile birlikte giderek azalmış ve hatta ortadan kalkma noktasına gelmiştir. Günümüzde ise sentetik boyar maddelerin birçoğunun toksik, kanserojen ve atıklarının çevre kirliliğine neden oldukları anlaşılmış olması doğal boyamacılığı yeniden gündeme taşımıştır (Karadağ, 2001).

Kumaş boyamacılığında kumaşın her tarafının bir renge boyanmasına karşılık, baskı desenli kumaşın üzerinde keskin sınırlı renkler ve efektler mevcuttur. Baskıcılığı bölgesel renklendirme olarak adlandırdığımızı göre günümüzden binlerce yıl öncesinde kumaşların inorganik pigmentler kullanılarak renklendirilmesini prensip olarak baskıcılığın başlangıcı sayabiliriz (Bilir, 2012). Kesin tarihi bilinmemekle birlikte yüzlerce yıl önce renklerle iç içe olma ihtiyacı duyan insanoğlu doğal boyar maddeler ile kumaşlarını boyamış fakat sonrasında tekdüzelikten kurtulmak için çeşitli renklerin ve desenlerin kullanıldığı batik ve baskıcılık tekniklerini deneyimlemiştir. Batik tekniğinden önce kumaşların fırça ile boyanarak süslenmesi teknik olarak uygulanmıştır. Fakat bu teknikte boyar maddeler kumaş üzerinde dağılmakta ve desen hatları temiz bir şekilde uygulanamamakta idi. Bu duruma karşı kullanılan yöntemlerden birisi kumaşın bazı kısımlarını boyar maddeye karşı koruyucu bir madde ile kapatmak ve böylece boyar maddeye batırılarak istenilen yerlerin renklenmesini sağlamaktı. Bu yöntem rezerve teknik adı ile bilinmektedir. Bu teknik geçmişten günümüze el sanatlarında batik olarak adlandırılmaktadır. 1894 yılında Mısır'da yapılan kazılar neticesinde çıkmış olan pamuklu kumaş parçalarının bal mumu ile rezerve yapılarak süslendiği ortaya çıkmıştır. Hatta bu teknik ile boyanmış bazı kumaş parçaları, çok daha önceki zamanlarda Yunanistan ve Roma'da bulunmuş ve bunların o devrin giyim tarzı ile ilgisi olmadığı için başka yerlere ait olduğu belirlenmiştir. Batik boyama konusunda elde edilen bu bilgilerden sonra bu boyama tekniğinin Asya'dan Afrika'ya mı yoksa Afrika'dan Asya'ya mı geçtiği tartışılmaya başlanmıştır. Tarih boyunca diğer bazı hallerde olduğu gibi esas keşfin muhtelif yerlerde ve muhtelif zamanlarda birbiriyle ilgisi olmaksızın yapılmış olması da imkânsız değildir. Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfinden önceki zamanlara ait eski Peru'da, batik tekniğine yakın bir şekilde boyalı kumaşların bulunması, bu düşüncüyü sağlayıcı görünmektedir. Boyar maddenin kumaşa nüfus etmesine mâni olmak için kullanılan maddenin yalnız bal mumu olmayıp pirinç küspesi veya ıslatılmış kil de olması mümkündür (Özbel, 1945). Roma Uygarlığında da kumaşların boyanması ayrı iş kollarından biriydi ve bu iş boyamada uzman olan kişiler tarafından yapılmaktaydı. Boyama işlemi kumaş iplikleri eğrilmeden önce, eğrildikten sonra ya da dokunup kumaş haline getirildikten sonra uygulanabilmekteydi. Kumaşlara boyama ve temizleme işlemlerinin uygulanması, maddi olarak oldukça pahalıya mal olmaktaydı. Boyacılar kumaşları bakır kazanlar içerisinde bitkisel ve hayvansal kaynaklı boyar maddeler ile kaynatarak boyamaktalardı. Boyaların kumaşlar üzerinde kalıcılığını arttırmak için de kumaşlar önce demir tuzları veya şap ile kaynatılmakta ve ardından boyalar eklenmekteydi. Hayvansal lifler, bitkisel liflerden daha kolay boyandığı ve daha iyi haslıklara sahip olduğu için Roma döneminde boyama en fazla hayvansal liflere uygulanmaktaydı. Roma Uygarlığında boyamanın pahalı olması yüzünden boyalı ve desenli elbiseler zenginlik simgesi olmuştur (Azeroğlu, 2001).

Tekstil baskıcılığı; kumaş iplik, dokuma, baskıya hazır hale getirme ve boyama gibi karmaşık süreçlerin uygun bir şekilde sıralanmasını gerektirmektedir. Bu zorunluluklarla birlikte belirli bir desen talep edildiğinde bilinmesi gereken teknik ve deneyimler katlanarak çoğalmaktadır. Kimyasal boyar maddelerin keşfine kadar doğal boyar maddelerle yapılan birçok işlem büyük ustalık ve nesillerden nesile aktarılan deneyimleri içermiştir.

Önceleri krallar, asiller için üretilen renkli tekstiller, yeni ticaret yollarının açılması, teknoloji transferinin sağlanması, rönesans düşüncesinin yayılması, küresel ticaretin gelişmesi ve benzeri etmenler sayesinde daha geniş kitlelere ulaşmaya başlamıştır (Yıldırım, 2014). Vasco De Gama'nın Hindistan seferi, basmacılık tarihinde yeni bir çığır açmıştır. 1500 yıllarında ilk defa renkli pamuklu Hint kumaşları Portekiz gemileri ile Avrupa'ya gelmiştir. Baskı ve fırça tekniği ile renklendirilmiş kumaşlar Avrupa'da büyük ilgi görmüştür. Sürekli artan desenli kumaş taleplerini karşılayabilmek için Hindistan'dan dışarıya satılan pamuklu kumaşları kendi ülkelerinde basma fikri Avrupa'da yeni bir endüstrinin gelişmesine yol açmıştı. Avrupa'da ilk basma fabrikaları 17. yüzyılda İngiltere'de, Hollanda'da, İsviçre'de ve 18. yüzyılda Almanya'da kuruldu (Gül, 2002).

1. BATİK TEKNİĞİ İLE KUMAŞ SÜSLENMESİ

Batik, tekstil materyalinin elde edilmek istenen desen doğrultusunda katlanarak, sıkıştırılarak, dikilip büzülerek veya bir madde ile kapatılarak boya ile temasının engellenmesi işlemidir. Japonya'da "shibori", Endonezya'da "plangi", Hindistan'da "bandhani" ve Batı Afrika'da "adire" olarak bilinir. Tüm dünyada üretimi devam etmekle birlikte en çok ürettiği ülkeler Afrika, Japonya ve Çin'in güneyidir (Yıldırım ve Özkan, 2019).

Geçmişte batik tekniği ile kumaşların süslenmesine daha çok Java adasında rastlanmıştır. Java'da önce pamuklu dokumalar dövülerek istenilen incelik sağlanmakta ve boyar maddelerin iyi tutması için de iyice yıkanmakta sonrasında pirinç unu ve şap konulmuş su ile apresi yapılmaktaydı. Bu işlemden sonra kumaş ütülerek tahta veya bambu kamışından yapılmış sehpa üzerine gergin duracak bir şekilde sabitlenmekteydi. Kumaşın yüzeyine odun kömürü ile geleneğe uygun desenler büyük bir incelik ile resmedilirdi. Bu desenleri yapan sanatçı kadın yanındaki mangalda ısıtılmış ve eritilmiş bal mumu ile desende kapatılması gereken alanları kapatırdı. Bu işlemden sonra kumaş boyar madde çözeltisine batırılmaktaydı. Böylelikle bal mumu ile kapatılmış kısımların dışında kalan kumaş alanı boyanırdı. Boyar madde çözeltisinden çıkartılan kumaş kurutulur ve ardından kaynar suda yıkanarak bal mumundan temizlenirdi. İstenilen renklere ve çeşitli motiflere göre bu teknik birkaç defa tekrarlanırdı. Bu işlemlerin aylar veya haftalarca sürdüğü olurdu. Kumaşın boyanması esnasında bal mumları çatlırdı. Bu çatlaklar arasından sızan boyar maddeler kumaşın üzerinde damarcıklar meydana getirirdi. Kumaş üzerine el ile desen yapmanın uzun zaman istemesi sebebi ile piyasa işleri için zamandan ve emekten tasarruf imkanları aranmıştır. Bu nedenle motiflerin elle çizilmeyip kolaylıkla çoğaltılmasını ve çabuk iş yapılmasını sağlayan şablonlar yapıldı. Böylece bal mumu ile kapatılması gereken alanlar kolaylıkla tayin edildi. Zamanla baskı teknikleri rezerve baskıdan ilham alınarak geliştirildi. Rezerve tekniği ile boyama sanatı dünyanın başka yerlerinde uygulanmaktaydı. Buhara'da da pamuklu elbiselerin ve ipekli mendillerin batik tekniği ile süslediği görülmüştür. Batik tekniğinin ilk defa nerede başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Birçok alanda ilk adımı atan Çinlilerin bu boyama tekniğini bulmuş oldukları tahmin edilmektedir. Çünkü 8. yüzyılda yazılmış Çin eserlerinde batik tekniği ile kumaşların süslediği görülmüştür. Batik tekniğinin izlerine sadece Asya'da değil aynı zamanda Kuzey Afrika'da da rastlanmıştır (Özbel, 1945).

Fotoğraf 1: “Anadolu’da Bahar” temalı bağlama batik çalışması.

Kaynak: Koçak Ç.S. arşivinden, 2015, İstanbul.

Fotoğraf 2: “Deniz” temalı bağlama batik çalışması.

Kaynak: Koçak Ç.S. arşivinden, 2015, İstanbul.

Fotoğraf 3: “Uzay” temalı bağlama batik çalışması.

Kaynak: Koçak Ç.S. arşivinden, 2015, İstanbul.

Fotoğraf 4: “Ağaç Ana” temalı mumlu batik çalışması.

Kaynak: Koçak Ç.S. arşivinden, 2018, İstanbul.

Fotoğraf 5: “Sonbahar” temalı mumlu batik çalışması.

Kaynak: Koçak Ç.S. arşivinden, 2018, İstanbul.

2. YAZMACILIK TEKNİĞİ İLE KUMAŞ SÜSLENMESİ

Pamuklu kumaş üzerinde bir kompozisyon oluşturarak elle motif çizmek, özel bir fırça ile boyamak veya bu iş için oyulmuş tahta kalıplarla basmak yoluyla uygulanan zanaata “yazmacılık” adı verilir. Başlıca Türk el sanatlarından biri olan yazma, tekstil tasarım tarihi ve halk edebiyatında Anadolu ve İstanbul halk kültürünün önemli bir ögesidir. Yazmacılığın doğuş yeri ve yayılımları hakkında kesin bilgiler yoktur. Kazılarda bulunan bazı silindir ve mühürlerin kumaş için kullanıldığı varsayılmaktadır. Çatalhöyük’te bulunan mühürlerin de tekstilde kullanıldığı anlatılmaktadır. Herodot’un (MÖ 484-425) Hazar Denizi çevresinde yaşayan kavimlerin doğal bitkilerden elde ettikleri boyar maddeler ile kumaşa figürler çizdikleri ve giysi yaptıklarını yazdığı belirtilmektedir. Eski Mısır’da MS 4. yüzyıldan kalma bir elbisede baskı ile oluşturulmuş motiflerin olduğu kaydedilmektedir. Avrupa’da baskı makinası keşfedilene dek (1834) elle üretilen basmacılık sürmüştür, Sanayi Devrimi’nden itibaren teknoloji ve üretim yöntemlerinin değişmesi ve gelişmesi ile yazma sanatında da geleneksel üretim yavaş yavaş yok olmuştur. Görüntünün aynısını kolaylıkla çoğaltabilen yeni yöntemle (serigrafî) üretime geçilmiştir. Yazma kalıbı, kumaş baskı tekniklerinde kullanılan, motif oyulmuş ıhlamur, sarıçam, gül, armut, kiraz ağaçlarından yapılan şekilli ahşap parçalarına denir (Ömür, 2001). Tarihte baskı sanatının ilk örneklerine Paleolitik Dönemde insanoğlunun yaşadığı mağara duvarlarına elinin doğal boyalı izlerinin baskıları şeklinde rastlamaktayız. Bu örnekler pozitif ya da negatif baskı örnekleri olarak karşımıza çıkar.

İnsanoğlunun bu kendinden iz bırakma isteği günümüz yazma atölyelerinde, yazmacı hanlarının duvarlarında da canlı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yazmacı çırakların, kalfaların, ustalarının birer canlı imzalarıdır sanki bu el izleri (Demirci, 2015).

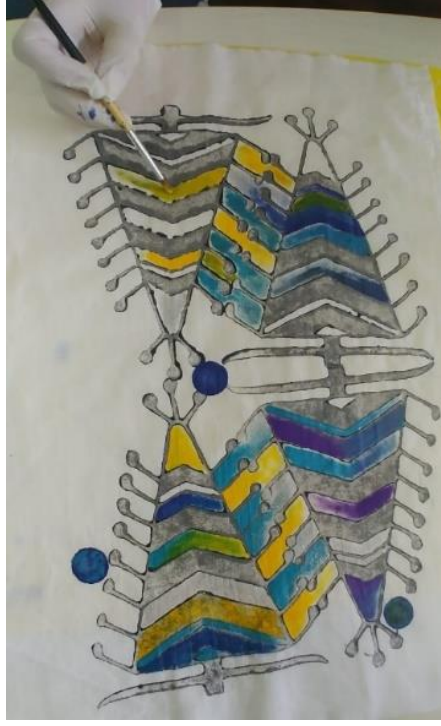
Ünlü ressam Bedri Rahmi Eyüboğlu 1952 yılında verdiği bir röportajında yazma sanatını şu şekilde anlatmıştır: “Yazmanın resimle bir kardeşliği daha var. Gerçi bu kardeşlik doğuştan değil, fakat bir o kadar mühim. Kalıp meselesi. Yazma nakışları evvela bir tahtaya oyulur, sonra bu tahta mühür gibi boyanır, beze basılır. Aynı usul resimde gravür sanatında kullanılır, yalnız tahta üzerine değil; çinko, bakır veya taş üzerine yapılır. Bez yerine de kâğıda basılır. Yazmanın doğuşunda kalıp yok. İlk yazmalarımız doğrudan doğruya has renklerle fırçayla beze işlenirmiş. Fakat yıkamaya, güneşe dayanan boyaların gördüğü rağbeti hangi eline çabuk ressam karşılayabilirdi. “Basmakalıp” sözü, dilimize herhalde yazma tezgâhlarından hediye olacak.” (Eyüboğlu, 1952)

Fotoğraf 6: Tahta kalıplar ile yazma baskı.

Kaynak: “Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu 3. Yazmacılık Çalıştayı”, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 20.04.2017-21.04.2017, Trabzon.

Fotoğraf 7: Tahta kalıp baskı ile workshop çalışmaları.

Kaynak: Koçak Ç.S., Nişantaşı Üniversitesi ve Primorska Üniversitesi Erasmus Programı Workshop çalışmaları, 14.05.2018-18.10.2018, Slovenya.

Fotoğraf 8: “Nazar” temalı tahta kalıp baskı çalışması.

Kaynak: Koçak Ç.S. arşivinden, 2015, İstanbul.

Fotoğraf 9: Anadolu motifli tahta kalıplar ve boyama teknesi.

Kaynak: Koçak Ç.S., 2016, İstanbul.

Fotoğraf 10: Uşak motifleri ile tahta kalıp baskı çalışmaları.

Kaynak: Koçak Ç.S. arşivinden, 2019, İstanbul.

3. NİŞASTALI BASKI TEKNİĞİ İLE KUMAŞ SÜSLENMESİ

Nişastalı baskı uygulaması bal mumu ile yapılan batik uygulamasına benzemektedir. Çünkü nişasta da tıpkı bal mumu gibi kumaşa sürüldükten sonra sertleşir, kırılır ve boyanır. Bu teknikte patates veya buğday nişastasını kullanılır. Soğuk su ile karıştırılan nişasta, orta ateşteki ocakta muhallebi kıvamına gelinceye kadar karıştırılır, yoğunlaşır ve macun kıvamına getirilir. Bir ahşap çerçeveye raptiye ile kenarlarından gerdirilen kumaşa, fırça yardımı ile hazırlanan bu macun sürülür. Bu macun kumaşa kalın sürülür ise kuruduktan sonra geniş kırık efektleri, ince sürülür ise kuruduktan sonra daha dar kırık efektleri elde edilmektedir. Nişastalı macun kumaşa uygulandıktan hemen sonra yani nişasta kurumadan, çatal ve benzeri sivri uçlu malzemeler ile desenler çizilir. Kumaşın üzerindeki nişasta kuruduktan sonra çerçeveden çıkarılan kumaşı elimizde tortop edip sıkarak kırık efektleri oluştururuz. Ardından hazırladığımız sıvı kumaş boyasına sünger batırıp kumaş yüzeyine istenilen renklerde boyar maddeyi süreriz. Boyar madde kuruduktan sonra kumaştan nişastaların uzaklaşması için yıkama işlemi yapar ve ütüleriz (Fish, 2005).

Fotoğraf 11: Nişastalı baskı çalışması.

Kaynak: Fish, J., 2005, Designing and Printing Textiles, The Crowood Press Ltd Ramsbury, Marlborough, s:63

Fotoğraf 12: Nişastalı baskı çalışmaları ile kırkpare yastık.

Kaynak: Koçak S.Ç. arşivi, 2015, İstanbul.

4. EBRU TEKNİĞİ İLE KUMAŞ SÜSLENMESİ

Kâğıda uygulanan Ebru sanatı, genel olarak kitap ciltlerinde, yazı pervazlarının süslenmesinde, açık renkte yapılan hafif ebrular ise özellikle hat sanatında yazı zemini olarak kullanılmıştır. Tarihimizde bilinen en eski ebru 1519 yılına aittir. Fakat Türk Ebru'sunun tarihi gelişimi içinde geldiği nokta göz önünde bulundurulduğunda 8. veya 9. yüzyıllardan başlanarak yapıldığı tahmin edilmektedir (Çoktan, 1992).

Kumaş Ebru sanatı uygulamasında boyar maddenin kumaşa fikse olması (sabitlenmesi) yıkamadan sonra solmaması için hazır sentetik boyar maddeleri kullanmak uygundur. Ebru işlemi ipek, sentetik ipek, çuval kumaş (jüt), ince keten kumaşlar üzerinde daha iyi sonuçlar vermektedir. Teknik olarak klasik ebru malzemeleri ile kâğıda uygulanabilen ebrunun çeşitliliği kumaşa uygulanabilenden çok daha fazla olabilmektedir.

Kitre için 2 yemek kaşığı “Deniz Kadayıfı”, 60 °C deki 5 litre içme suyuna yavaş yavaş serpilerek ve bir taraftan da mikserle çırpılarak iyice karıştırılır ve 8 saat dinlendirilir. Teknedeki kitreye 1 kapak formaldehit ekler isek kitremiz 1 veya 1,5 ay bozulmadan kalabilmektedir.

Kitrenin hazırlanmasının ardından kitremiz, çalışacağımız tekneye dökülür. Kitre üzerinde oluşan hava kabarcıkları gazete kâğıdı ile alındıktan sonra Ebru yapımına başlanır.

Kumaş üzerinde Ebru yapımında kullanılan tüm teknikler ve gereçler klasik kâğıt üzerine Ebru yapımı ile hemen hemen aynıdır. Boyalar damlalık ya da ince fırçalar yardımıyla kitre üzerine atılır. Sentetik boyalar kullanıldığında boyaların açılmasını öd ile kontrol edemediğimiz için ince fırçalar kullanılması daha iyi sonuçlar alınmasını sağlar.

Fırçalar ile boyaları kitre üzerine atıp, “BİZ” ve “TARAK” gereçleri yardımı ile çeşitli ebru desenleri oluşturulur. Ardından kumaş, teknenin üzerinde her iki ucundan karşılıklı iki kişi tarafından tutularak, önce ortasından yavaş yavaş kitre üzerine bırakılır. Kısa bir süre sonra teknenin kenarına sürülerek çekilip uygun bir yere asılarak, kurumaya bırakılır. Kuruma işlemi de bitince renklerin sonradan solmaması için ütü ile sabitleştirme işlemi yapılır (Koçak, 2016).

Fotoğraf 13: Saten kumaşlara ebru boyama uygulanarak, çizme ve çanta üretildi.

Kaynak: İstanbul Aydın Üniversitesi Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Moda Tasarımı bölümü öğrenci arşivinden ebru çizme ve çanta, 2012.

Fotoğraf 14: Çuval kumaşa ebru uygulandı ve çantalar üretildi.

Kaynak: İstanbul Aydın Üniversitesi Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Moda Tasarımı bölümü öğrenci arşivinden ebru çantalar, 2012.

5. BASKI ŞABLONU (STENCIL) KULLANARAK KUMAŞ SÜSLENMESİ

Tarihte mumlu batık uygulamasında da kullanılan desen şablonu ile kumaş süslenmesi, günümüzde hâlâ tasarımcıya kumaş üzerinde özgürce çalışma imkânı vermektedir.

Kumaş üzerinde, desen şablonu kullanarak bölgesel renklendirmeyi mümkün kılmakta ve desen elde edebilmekteyiz. Bu teknikte boyar madde, bir sprey şişesi veya sünger vasıtası ile kumaşa aktarılır. Bu işlem için pozitif veya negatif desen şablonları (stencil) kullanılabilir (Fish, 2005).

Asetat kâğıdı veya karton kullanılarak, kesici aletler yardımı ile istenilen desenin negatifi veya pozitifini elde edilir. Kumaş boyaları ile fotoğraf 16 ve fotoğraf 17’de görüldüğü gibi boyama işlemi gerçekleştirilir. Bu işlem, fotoğraf 18’de İstanbul Kalkınma Ajansı’nın mali desteği ile Nişantaşı Üniversitesi “1453 Nish Dokuma Projesi”nin çözgü ipliklerine de uygulanmıştır.

Fotoğraf 15: Baskı şablonu (stencil) hazırlanması.

Kaynak: Fish, J., 2005, Designing and Printing Textiles, The Crowood Press Ltd Ramsbury, Marlborough, s:56-57.

Fotoğraf 16: Baskı şablonu (stencil) ile sünger kullanarak boyama işlemi.

Kaynak: Fish, J., 2005, Designing and Printing Textiles, The Crowood Press Ltd Ramsbury, Marlborough, s:56-57.

Fotoğraf 17: Baskı şablonu (stencil) ile sprej şişesi kullanarak boyama işlemi.

Kaynak: Fish, J., 2005, Designing and Printing Textiles, The Crowood Press Ltd Ramsbury, Marlborough, s:56-57.

Fotoğraf 18: Baskı şablonu (stencil) ile dokuma çözgü ipliklerini boyama uygulaması.

Kaynak: İstanbul Kalkınma Ajansı'nın mali desteği ile Nişantaşı Üniversitesi "1453 Nish Dokuma Projesi", 2018.

Fotoğraf 19: Baskı şablonu (stencil) ile boyanan pamuklu kumaşlar ile dikilmiş gömlekler.

Kaynak: Yıldız. E. arşivi, 2016, yüksek lisans tezi, s:46,65, İstanbul.

SONUÇ

Tekstilde baskının tarihsel süreci incelendiğinde, insanoğlunun tarih öncesi dönemlerde mağara duvarlarına veya vücutlarına ilkel tekniklerle yapmış oldukları resimler ilk örnekleri oluşturmaktadır. Zamanla gelişen el sanatları; yaratıcı tekstil tasarımı ve baskı teknolojisinin gelişiminde etkili olmuştur. Yeni coğrafyaların keşifleriyle farklı kültürlere sahip toplumların birbirleriyle olan etkileşimleri söz konusu olmuş ve el sanatları sürekli ilerleme göstererek yeni tekniklerin uygulanması mümkün olmuştur. Tekstil baskısı açısından, değişim ve gelişim zamanla disiplinlerarası etkileşim ile varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Baskı tasarımcılarının geçmişi ve bugünü iyi analiz edebilmeleri ile hiç deneyimlenmemiş ürünler ortaya çıkabilmektedir. Uyguladıkları kültürler ile şekillenen el sanatları, endüstri devrimi ile beraber tekstil baskıcılığının yeni teknolojik atılımlarına kaynak olmuştur. Günümüzde küreselleşme karşısında özgün bir duruş sergileyen el sanatlarının tekstil baskının ilerlemesinde temel oluşturduğu tarihsel süreçte açıkça görülmektedir. El baskı ve boyamaları hâlâ sınırsız tasarım özgürlüğü ile eşi benzeri olmayan ürünler için yol göstericidir. Bugün de geçmişte olduğu gibi tekstil baskının el sanatları ile başlayan tarihi sanayiye yenilikçi ve yaratıcı fikirler vermeye devam edecektir. Bir halk sanatı ve zanaatı olan el sanatları, baskı tasarım alanına yeni süreçler ve anlamlar katmıştır. 20. yüzyılda sanat, zanaat ve teknolojinin tasarımında birleşmesi, estetik değerleri yüksek sanayi ürünlerinin üretilebilmesine katkı sağlamıştır. Bu makalenin fotoğraflarındaki uygulama örneklerinde; batik, ebru, nişastalı baskı, yazma baskı ve baskı şablonu (stencil) teknikleri ile kumaş süslemeleri yapılmıştır. Elde edilen çalışmalar yenilikçi araştırmacılara kaynak oluşturabilir.

KAYNAKÇA

- AZEROĞLU, F. (2001). Romalı Kadınlar ve Erkekler Tarafından Kullanılan Elbise Türleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 35.
- BİLİR, Z. D. (2012). Cumhuriyet'ten Günümüze Empirme Baskı Tarihi ve Moda ile İlişkilendirilmesi, Haliç Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- ÇOKTAN, A. (1992). Türk Ebru Sanatı, Emekçi matbaası, İstanbul, 6.
- DEMİRCİ, M. S. (2015). Elvan Yazmalar Diyarı Tokat, Dilek Ofset Matbaacılık, Tokat Belediyesi Kültür Yayını, 35.
- DÖLEN, E. (1992). Tekstil Tarihi, Marmara Üniversitesi Yayını, 459-460.
- ERCİVAN, B. G. (2018). Mavi Boya İndigo Bitkisinin Tarihsel Serüveni, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research Cilt: 11 Sayı: 60 Volume: 11 Issue: 60, 547.
- EYÜBOĞLU, R. B. (1952). Halk Sanatı ve Yazmalar, 25 Şubat Cumhuriyet Gazetesi röportaj, İstanbul.
- FISH, J. (2005). Designing and Printing Textiles, The Crowood Press Ltd Ramsbury, Marlborough, 56-57-63.
- GÜL, E. (2002). Baskı Teknolojisi, Milli Eğitim Yayınları, Ankara, 7.
- İstanbul Kalkınma Ajansı'nın mali desteği ile Nişantaşı Üniversitesi "1453 Nish Dokuma Projesi", (2018). Şablon ile çözgü ipliği boyanması.
- İstanbul Aydın Üniversitesi Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Moda Tasarımı bölümü öğrenci arşivi, 2012.
- KARADAĞ, R. (2007). Doğal Boyamacılık, T. C Kültür ve Turizm Bakanlığı, 11.
- KOÇAK, S. Ç. (2016). Ebru Sanatı ile Renklendirilen Kumaşların Çağdaş Yorumlu Ürünlere Dönüştürülmesi, Konfeksiyon Teknik, 68.
- KOÇAK, Ç.S. (14.05.2018-18.10.2018). Nişantaşı Üniversitesi ve Primorska Üniversitesi Erasmus Programı Workshop, Tahta Kalıp Baskı Çalışmaları, Slovenya.
- ÖMÜR, O. (2001). Türk El Sanatlarından Yazmacılık, Eczacıbaşı İlaç Pazarlama 2001 Takvimi.
- ÖZBEL, K. (1945). El Sanatları III, Eski Türk Kumaşları, CHP Halkevleri Bürosu, Ulus Basımevi.
- "Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu 3. Yazmacılık Çalıştayı", (20.04.2017-21.04.2017). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- YILDIRIM, L. (2014). Avrupa Tekstil Baskıcılığının Gelişiminde Türk Kırmızısı'nın Rolü, Yedi Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, sayı 12, 20.

YILDIRIM, R. ve Özkan Tağı, S. (2019). "Geleneksel Baskı Teknikleri ve Yeni Tasarımlarda Kullanımı, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 35, Denizli, 204.

YILDIZ, E. (2016). Tekstilde Shibori ve Stencil Baskı Tekniğinin Sanatsal Uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, 46, 65.